

nicami in tipom Vindonissa (vprašanje prehodne skupine, Oberammergau, Cambodunum). Preverjanje tega, sploh pa še točnejša absolutna kronologija je na podlagi skromnih podatkov najbrž še nemogoča. Nekaj nerodnosti pri obravnavanju časovnih vprašanj: 51 se opre na Ulbertovo datacijo Oberammergaua, da fiksira Dunaföldvár, že v naslednjem odstavku pa to datacijo izpodbija; 51 Mainz časovno fiksira v sredo stoletja na podlagi oblike, katere datacijo s tem dokazuje.

B. Slapšak

Á. Salamon, I. Erdély, *Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe*, *Studia archaeologica* 5, Budapest 1971, 96 strani, 89 tabel ter 2 priloge.

Sintetičen prikaz nekropole Környe (žup. Komaron) iz Transdanubije obsega tri študije: arheološko (Á. Salamon in I. Erdély), kemično (I. Lengyel) ter paleoantropološko (T. Tóth).

V arheološkem prikazu so razvrščeni po običajnem zaporedju (uvod, opis grobov, način pokopa, obred ob pokopu, miselni svet, arheološki material in zaključki) vsi podatki in analize 152 grobnih celot.

Grobišče leži ob nekdanji rimski postojanki, ki je bila aktivna še na začetku 6. stoletja in je ležala ob cesti Brigetio-Bicske in Arrabona-Triccianu. Sistematična izkopavanja so bila l. 1955, ko so odkrili 152 grobnih celot. Arheološki in antropološki prikaz grobnih celot je izdelan po določenem ključu in je zelo lakonski. Večina skeletov je orientiranih vzhod-zahod. Pokopi so formirani v posamezne skupine: moške, ženske, otroške ter pokope s konjem. Grobne jame so večinoma brez gradbene konstrukcije. Umrli so bili pokopani v krsto le v 26 primerih. V več primerih so bile ugotovljene ritualne daritve na grobu, o čemer pričajo keramične posode, lesene

vedrice ter posipanje groba s pepelom. Nekajkrat so bili pridatki zaviti v blago, kar je imelo prav gotovo nek poseben pomen.

V odstavku 'Arheološki material' (avtorja Á. Salamon in I. Erdély) so pridatki obravnavani tipološko. Od delov ženske noše in nakita so bili v grobovih uhani s kroglastim obeskom, najenostavnejši zgodnjeavarski po tipu Szentendre, ki so okrašeni ali z granulacijo ali pa z vloženimi kamni. Glavnike so našli v 24 grobovih; za etnično atribucijo so netipični. Perle so bile v tretjini ženskih grobov in so precej raznolike. V dveh grobovih sta bili priloženi *stilus* iglilasnici. Za lasnico iz gr. 88 avtorja ne poznata analogij. Zanimivo je, da imamo podobno iglo za spenjanje obleke na Rifniku v gr. 83. (Prim. L. Bolta, *Inventaria arch.* 12 [1969] Y 117, št. 3). Precej redki pridatki so bili prstani in zapestnice. Pasne garniture so bile sestavni del moške nošnje, zato jih najdemo v večini moških grobov. Skoraj v vseh teh grobovih je bilo tudi orožje. Pri pasnih garniturah ločimo več variant: pasice z jezički (z inačicami tako po obliki kot po tehniki izdelave), široke pasice s prešanim okovjem in svinčeno polnitvijo, pasice z železnim okovjem, pasne spine, okrašene v tavširani tehniki itd. V štirih grobovih so našli tudi dele in vsebino torbic. Grobišče Környe ima v primerjavi z ostalimi istočasnimi grobišči zelo veliko orožja, ne samo po množini temveč tudi po raznovrstnosti. Poleg v avarskih grobovih pogostih refleksnih lokov, pušičnih osti in mečev s P-zanko se tu pojavljajo še kratki saksii, sulice, bojne sekire in ščiti. Med uporabnimi predmeti in orodjem so bili še noži, kresila, igle in etuiji zanje, keramična vretenca, škarje itd. Lončenina je bila priložena v 27 primerih in je sivo ali rumeno žgana, izdelana na lončarskem vretenu. Skoraj polovica posod je bila pečatno okrašena (na enem vrčku je napis v runah).

Ta keramika izpričuje domače delavnice, ki pa so po okraševalni tehniki povezane z različnimi skupinami takratnega lončarstva. V petih grobovih so našli tudi vedrice. Ob večini konjskih pokopov (teh je bilo 21) je ustrezna konjska oprema in jahalni pripomočki (uzde, stremena).

V povzetku arheološkega dela je A. Salamonova podala glede na heterogeni material te nekropole historičen pregled premikanja ljudstev v Panonski nižini v 2. pol. 6. stoletja. Nadrobneje opisuje zgodovinsko situacijo tega časa, ko začno Avari naseljevati Karpatsko kotlino, vlogo Bizanca v sporih med Langobardi in Gepidi, avarsko pomoč Langobardom ob uničenju Gepidov (567) ter odhod Langobardov v Italijo. Dinamično dogajanje v tem času je tudi osnova za etnično opredeljevanje nekropole Környe. Pri analizi materiala se je pokazalo, da je po svoji provenienci zelo različen; tu so predmeti a) bizantinskega porekla, izdelani morda v pontskih ali južnoruskih delavnicah (stiskane pasne garniture, ptičje in živalske predstave, trakasto vrezani motivi, pasne sponke, meči s P-zanko), b) predmeti azijskega značaja (stremena, uzde, okovi, sulice, nomadski refleksi loki, pušične osti), c) predmeti zahodnega karakterja (tavširane železne pasne sponke, kratek meč, meč z žlebom za odtekanje krvi, ščiti, sulične osti, bojne sekire, okovje na torbicah v obliki ptičev), d) domači izdelki (keramika, perle z očesci, puncirano in žigosano štirioglo okovje). Mogoče je sicer, da so nekateri predmeti prispeli v Panonijo po trgovski poti, toda še bolj verjetno je, da so odraz razmer Bajanovega časa. Salamonova našteva možnosti, komu bi etnično glede na vire in zgodovinsko situacijo ta nekropola lahko pripadala: Glede na Justinianovo stremljenje, da bi utrdil in razširil imperij ter na status federatov v tej pokrajini, obstoji možnost, da računamo v Panoniji z bizantinskimi vojaškimi enotami. Ob raziskovanju etničnih skupin na

panonskih tleh pred Langobardi moramo poleg domačega romaniziranega prebivalstva ter naseljenih federatov po virih računati tudi s panonskimi Bolgari, ki jih bo treba v prihodnosti arheološko podrobneje fiksirati. Sklicujoč se na Simonyjevo, tudi ne zavrača možnosti, da pripada Környe Kutrigurom, kateri naj bi po zgodovinskih virih prebivali med leti 546—568 v Traciji in kasneje v okolici Sirmija in v Dalmaciji (slednje skoraj ni verjetno — manjka vsakršno arheološko gradivo). Ne smemo tudi izključiti možnosti, da so na tej nekropoli pokopani Bolgari, glede na »vzhodni« material, čeprav ni najbolj tipičen. Iz virov je znano, da so z Alboinom odšle iz Panonije tudi zahodne etnične skupine in da so bili v bizantinskih vojaških enotah tudi zahodni etnični drobci.

V zaključnem odstavku je avtorica na osnovi heterogenega izvora materiala in prej naštetih možnosti etnične atribucije zaključila, da kaže grobišče v notranji strukturi le neko enovitost in da je še najbolj verjetno, da pripada bizantinski vojaški posadki. Za vojaški značaj grobišča govori tudi veliko število orožja in moških pokopov sploh. Na nekropoli so začeli pokopavati že v začetku 6. stoletja, ko si začena Justinian prizadevati za obnovo bizantinskega imperija, glavčina pokopov pa je iz sredine 6. stoletja, čeprav je grobišče v rabi še do začetka 7. stoletja.

Zaključki Salamonove o etnični pripadnosti grobišča so nekoliko sporni. Nobenih dokazov (virov) nimamo, da sta bili *Pannonia Prima* in *Valeria* v justinianovem času upravno in vojaško trdno organizirani, tako da bi lahko pričakovali tu bizantinske garnizije federatov. Sploh je Justinianova uprava in oblast severno od Drave problematična. Morda je Salamonova prav glede na zgodovinsko situacijo (glavnina grobišča preneha z odhodom Langobardov v Italijo l. 568) datirala nekropolo nekoliko prezgodaj. Pre-

cej karakterističnih najdb je iz zadnjih desetletij 6. stoletja in začetka 7. stoletja. Ob intenzivnejšem raziskovanju naših poznoantičnih kastelov, ki so še sodili v Justinianovo obrambno črto, pa utegnemo naleteti v marsičem na analogen material.

V drugem delu knjige je I. Lengyel podal izsledke laboratorijskih preiskav skeletnega materiala, in sicer kemično analitične, serološke in histološke. T. Tóth pa je poskušal na osnovi paleoantropoloških raziskav določiti etnične karakteristike pokopanih.

Omenjeno delo zasluži pozornost iz dveh vidikov. Nekropola je vsestransko obdelana ne samo iz arheološkega in še paleoantropološkega vidika, kot je bila to doslej običajna praksa, temveč imamo tudi histološke in serološke rezultate. V pripravi pa so še lesne in tekstilne analize, kemična in mineraloška analiza keramike ter tehnološka obdelava mečev. Predmet posebnih študij sta tudi vrček z runskim napisom in staroturški napis na loku. Tu ne gre samo za skupinsko delo med samimi arheologi, temveč tudi s strokovnjaki iz drugih vej znanosti, kar bi nam bilo lahko za zgled tudi pri našem bodočem delu. Sami arheološki izsledki so razširili naše poznavanje razmer v Panoniji v 6. stoletju. Zadnja leta je izšla vrsta razprav o posameznih ljudstvih na tem prostoru s tehtnim arheološkim materialom (Huni, Gepidi, Langobardi, Avari), zdaj pa se uveljavlja težnja po detaljnem poznavanju ljudstev, ki so tvorila »avarski kulturni krog«. S tem delom je dodan nov prispevek k poznavanju tega problema.

I. Sivec-Rajterič

Günter P. Fehring, *Unterreggenbach* (cerkve, sedež gospostva, naselbinski kompleksi), Landesdenkmalamt Baden-Württemberg, *Forschungen und Berichte der Archäologie des Mittelalters in Ba-*

den-Württemberg, Band 1, Verlag Müller et Gräff, Stuttgart 1972.

V želji, da bi podali čimbolj objektivno stanje raziskav tega srednjeveškega kompleksa, je sodelovalo pri nastajanju obširnega dela kar 26 strokovnjakov z različnih področij: od arheologov (W. Kimmig, R. Koch, T. Haevernick), zgodovinarjev, umetnostnih zgodovinarjev, numizmatikov do antropologa, zoologa, kemika itd. Celotno delo obsega tri knjige: besedilo (310 strani), priloge (83 — plani, profili, rekonstrukcije, katalog materiala) in tabele (117).

Vsebinski del knjige je razdeljen v štiri velika poglavja: Drobne najdbe in arhitektonski ostanki kot prispevek k zgodovini naselitve in stavbarstva, Rezultati s področja zgodovine naselitve in arhitekture, Najdbe in raziskave materiala ter Listine in pisani viri. Tretjino knjige obsega prvo poglavje. Po arheološki metodi daje glavni avtor dela (sicer umetnostni zgodovinar) z natančno dokumentacijo po sektorjih pregled in rezultate izkopavanj v letih od 1960 do 1963. Izkopavali so na štirih sektorjih, dveh sakralnih — v baziliki s kripto pod župniščem (A) in farni cerkvi St. Veit (B) ter na dveh profanih območjih — na kmetiji Frankenbauer (C) in na nekdanjem župnijskem dvorišču (D). Bolj ali manj dobro ohranjeni arhitektonski ostanki sodijo v zgodnji in pozni srednji vek. V poglavju Rezultati k zgodovini naselitve in arhitekture je G. Fehring podal dognanja izkopavanj od leta 1960 do 1968. V tretjem poglavju pa strokovnjaki različnih strok obdelujejo posamezne elemente teh izkopavanj (prazgodovinsko keramiko in zapestnico ter srednjeveške najdbe: drobne metalne predmete, steklo, keramiko, opeko, novce, arhitektonske elemente, ostanke fresk itd.). Opravljene so bile tudi antropološke raziskave, dendrološke analize, kemične analize zvonov itd. G. Sta-